

R. Lange: Változások a büntetőjog reformjának kriminológiai alapjaiban*

SZABÓ ANDRÁS

1. R. Lange munkája a Német Szövetségi Köztársaság büntetőtörvényhozásának kriminológiai alapjait tárgyalja. A mű ismertetése előtt szükséges néhány szót szólni erről a kodifikációról. A Német Szövetséges Köztársaság igazságügyminisztériuma elkészítette az 1871. évi Német Birodalmi Büntetőkódexet felváltani hivatott új Btk. Javaslatát. Ez a Tervezet¹ — az eddig napvilágot látott számos javaslatához hasonlóan — körültekintő alapossgalgal és a burzsoá büntetőjogtudomány modern eredményeinek felhasználásával készült.² A Javaslat 1952. óta folyó előmunkálatait a kapitalista államok tudományos körei élénk érdeklődéssel kísérték. Ismert nevű külföldi szerzők fejtették ki álláspontjukat a Tervezet kriminálpolitikai és kriminológiai alapjaival, valamint dogmatikai kérdéseivel kapcsolatban. Neves német szerzők ismertették a Tervezet alapvető elveit és elméleti alapjait a külföldi tudományos körök előtt.³

Az élénk külföldi érdeklődésnek okát mindenekelőtt abban kell látnunk, hogy az európai kontinens büntetőjogi gondolkodására a német büntetőjogtudomány mindig nagy hatással volt. A német büntetőjogi gondolkodás ilyen hagyományos tekintélye mellett a külföldi érdeklődés másik oka nyilvánvalóan az, hogy a kontinens kapitalista államai — amelyek sokat szenvedtek a német imperializmus agresszív külpolitikájától — figyelemmel kísérik a német belpolitikai viszonyok alakulását. Márpedig a büntetőtörvényhozás kriminálpolitikai „alapállása” és a belpolitika „alapállása” között kézenfekvő a kölcsönhatás és egy ilyen nagy jelentőségű, több évtizedre szóló kódexből következtetni lehet sok mindenre. A külföldi érdeklődés harmadik okát abban látjuk, hogy a Német Szövetségi Köztársaság kodifikációja más elméleti vágányokon halad, mint amilyen büntetőjogi reformelméletek a többi kapitalista államban uralkodnak.

A külföldnek szóló ismertetésekben a német szerzők a neoklasszikus elméleti alapok uralmát emelik ki. II. H. Jescheck utal a klasszikus iskola mélyen gyökerező hagyományaira a német büntetőjogi gondolkodásban és a neoklasszikus elveknek egy „hatékony büntetőpolitikával való szükségszerű kiegészítésében” a „jogállami” gondolat győzelmét ünnepli.⁴ És ez a vonalvezetés végig követhető minden mértékadó német tuda-

* Wandlungen in den kriminologischen Grundlagen der Strafrechtsreform. Verlag C. F. Müller, Karlsruhe 1960.

¹ Entwurf eines Strafgesetzbuches (StGB) E 1960 mit Begründung, Bundesratsvorlage. Bonn, 1960.

² Ismertetések az 1909-ben kiadott Vergleichende Darstellung des Deutschen und Ausländischen Strafrechts kötetei, melyek az 1902-ben meginduló reformmunkálatok tudományos „alapfogalatai” voltak. Közismert *Liszt* 1911-ben kiadott Gegenentwurf-ja és *Radbruch* 1922-ben beterjesztett javaslata. Az 1925-ös és 1927-es hivatalos tervezetek az előző javaslatokat számos reformgondolatát hasznosították.

³ Csak példaként hivatkozom *Frey*, Erwin: Kriminologie und Kriminalpolitik (Kriminalbiologische Gegenwartsfragen 1958. Heft 3.) és *Die Rolle der Kriminologie als „Führerin und Ratgeberin” der Strafrechtsreform* (Internationales Colloquium über Kriminologie und Strafrechtsreform, Freiburg, 1958.) c. tanulmányaira, *Honig*, M., *Richard*: Deutsche Strafrechtsreform im Lichte amerikanischer Strafrechtsgrundsätze (Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 1958. 4. Heft), *Mannheim*, Hermann: Betrachtungen zum Entwurf des Allgemeinen Teils eines Strafgesetzbuchs (Zeitschrift, 1959. 2. Heft) és *Jescheck*, Hans Heinrich: Les principes de la réforme actuelle du droit pénal allemand. Revue de Science Criminelle et de Droit Pénal Comparé. 1959. 1. sz.)

⁴ *Lange* i. m. 68. p. (A továbbiakban i. m.)

mányos publikációban. A jogállamiság gondolatának hangsúlyozására nyilvánvalóan azért van szükség, mert egyrészt kompenzálni kell a fasiszta büntetőpolitika és büntető-törvényhozás kompromittáló múltját és másrészt demonstrálni kell a jogállamiság gondolatától uralt neoklasszikus elveken nyugvó büntetőtörvénykönyvvel is a német politikai viszonyok burzsoá demokratikus úton való fejlődését.

Az „európai közösségben” a franciák vagy a svédek megengedhetik maguknak a jogállamiság gondolatát felrúgó „radikális reformok” luxusát. A Német Szövetségi Köztársaságnak azonban kínosan kerülnie kell minden olyan látszatot, amiből a fasiszta múlt kísértését lehetne kiolvasni. A történelem iróniája, hogy a svéd büntetőtörvényhozás felrúgva a jogállamiság megkövetelte garanciákat, bevezette az „új társadalomvédelem” elvein nyugvó Btk-t és ma már a Német Szövetségi Köztársaság büntetőjogászai kritizálhatják burzsoá demokratikus talajról a „jóléti állam” elveinek a „büntetőjogi kezelés”-ben való realizálását (a bűnösségi elv feladását és a kizárólag célszerűségi elven nyugvó intézkedések bevezetését). Ahogy azonban a Német Szövetségi Köztársaság alkotmánya nem ad adekvát képet a társadalmi-politikai viszonyokról, mert jól megfér a burzsoá demokratikus politikai szabadságjogok deklarálása mellett a Kommunista Párt betiltása, ugyanúgy nem adnak világos képet a Tervezetnek alapelveként deklarált rendelkezései sem a valóságos elméleti és büntetőpolitikai alapokról. Így például áthágthatatlan elv a „bűnösség mértékét meghaladó büntetés” tilalma, de ezt jól kiegészíti a büntetési rendszer dualizmusa, amely aztán lehetővé teszi bűnösségre való tekintet nélkül a biztonsági intézkedések alkalmazását. A büntetési rendszer dualizmusának ezt a szervi fogyatékosságát hiába igyekeznek „jogállami garanciákkal” körülbástyázni. A határozatlan időre szóló biztonsági elszigetelés intézménye a „bűnösségi elv” jogállami garanciáját felrúgja és ezen semmit sem változtat az elszigetelés felső határának maximalása „jogállami garanciaként”. R. Lange munkája azért érdemel különös figyelmet, mert a modern burzsoá büntetőjogi elmélet egyik fő kérdését érinti: mennyiben alapozható a büntetőjog a mai kriminológia eredményeire. A burzsoá büntetőjogi reformmozgalmak uralkodó alaptétele, hogy a büntetőjogot a kriminológia empirikusan igazolható tételeire kell alapozni.⁵ R. Lange szóban forgó munkájának fő érdeme annak bizonyítása, hogy ez a követelmény megalapozatlan és egyúttal veszélyes is, mert ez a „jogállami garanciák” elvetésével jelentene egyet. Érdemes e gondolatmenetet részletesen ismertetni.

2. A klasszikus büntetőjog hagyományos alapelveit a napi követelmények, a bűnözés elleni harc gyakorlati szükségletei és a tudományok új eredményei alapján az európai államokban ugyanúgy felülvizsgálják, mint ahogy az a Szovjetunióban és az Amerikai Egyesült Államokban már megtörtént. A büntetőjog fejlődése világszerte megélenkül. A büntetőjogi reformok irányát a tettét megtörő büntetésről a tettes cél szerű kezelésére, valamint a represszióról a prevencióra való áttérés jelzi. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a Szovjetunióban — abban az országban, ahol a jogi hagyományokat a legradikálisabban számolták fel és ahol a tudományokban, valamint a fejlődésben való feltétlen hit uralkodott — a büntetés „társadalmi-védelmi intézkedésekkel” való helyettesítéséről lemondottak és visszatértek a büntetés gondolatához, a cselekmény erkölcsi megbélyegzéséhez, valamint az állami beavatkozás szabatos jogi körülhatárolásának módszeréhez. A radikális reformok hívei — ezt a feltétlen figyelmet érdemlő történelmi tapasztalatot figyelmen kívül hagyva — a büntetőjogi fejlődésnek irányát ma is egyértelműen abban látják, hogy a büntetést ki kell küszöbölni a tervezett pedagógiai és orvosi-gyógyító intézkedések rendszeréből.⁶ Hogy itt nem a büntetőjog reformjáról, hanem felszámolásáról van szó, azt legelősebben Radbruch fogalmazta meg, mondván: „a büntetőjog reformja nem a büntetőjog javítását, hanem valami jobbal való felváltását jelenti”. Lange nem ismeri a szovjet büntetőjog fejlődésének mozgó rugóit — és főleg nem látja a szocialista társadalom fejlődésének szükségletei által való meghatározottságát, hanem a „dolog természetéből adódó” szükségszerű lépésnek tartja a büntetés intézményéhez való visszatérést. Szellemtörténeti felfogásának megfelelően a büntetőjogi intézmények önmozgásának belső logikáját véli ebben felfedezni. A későbbiek során közelebből is kitér a szovjet büntetőjog ilyen „jogállami” irányú fejlődésére. Ezt a fejlődési irányt — mint mondja — „nem lehet pusztán taktikai

⁵ Erről bővebben ld. *Szabó* András: A fiatalok és a büntetőjog. (Bp. 1960. 89—157. p.) és *Modern burzsoá kriminológiai elméletek a fiatalok bűnözéséről.* (ÁJI Értesítője, IV. köt. 1—2. sz.)

⁶ I. m. 345. p.

megfontolásokkal magyarázni, hanem az emberi természet félreismeréséből adódó előző tapasztalatok és a dolog természetéből eredő következtetések szükségszerű levonásával”.⁷

Bár Lange félreismeri a szovjet büntetőjog fejlődésének mozgató rugóit, a fejlődés irányából levont következtetést helyesen használja fel. Helyesen ismeri ugyanis fel, hogy a radikális reformerek a büntetőjog fejlődésének irányát a „dejuridikációban” látják és ezzel a jogon kívüli leszámolás önkényes rendszerének bevezetését sürgetik, illetve az igazgatási önkény bevezetésének útját egyengetik.⁸ A radikális reformerek kritikája szerint egy olyan büntetőjog, amelyik a bűnösség és a büntetés intézményét fenntartja „a felvilágosodás filozófiai idealizmusának metafizikus maradványa”, empirikusan megalapozatlan, és ezért nem realista. A bűnözés elleni harc gyakorlatilag hatékony rendszere a reformerek szerint csakis a bűnösség és büntetés intézményeinek egy „értékmentes rendszer”-rel való felváltásától várható, amelynek funkciója: a társadalom célszerű védelme a veszélyes és nem alkalmazkodó egyedekkel szemben. Kérdés azonban, hogy azok a tudományos előfeltevések, amelyek ennek a „realista”, „tudományos” és „haladó” reformirányzatnak alapját képezik, helytállóak-e? A kérdés közelebbről így hangzik: „a kriminológia eredményei, melyeket biztos ismeretökként akarnak velünk elfogadtatni, valóban biztos és végleges alapját képezhetik-e egy realista bűnözést leküzdő rendszernek? A kriminológia és az antropológia a maga alapjait és módszereit tekintve valóban konszolidálódott-e, vagy pedig itt is mélyreható változásoknak nézünk elébe?”⁹ A kérdés eldöntése érdekében azt kell megvizsgálni, hogy a kriminológia területén követett különböző irányzatok tanításai egybevágnak-e az empirikus alaptudományok — így mindenképp a szociológia és az antropológia — mai eredményeivel, vagy sem?

3. Ennek a kérdésnek vizsgálata előtt Lange részletesen elemzi azokat a reformtörekvéseket, melyeknek eredményeként ma már sok helyen megvalósult a büntetőjog „igazgatási joggá” válása, illetve ahol a büntetéseknek „célszerű tetteskezelő intézkedésekkel” való felváltása következtében megszűntek létezni a klasszikus büntetőjog biztosítékai. Az új svéd Btk-ról szólva kiemeli, hogy ez különös figyelmet érdemel, „mert a bűnösség, büntetés és felelősség fogalmait radikálisan felszámolva azt hangsúlyozza, hogy nem büntetőjog többé, hanem védelmi jog, hogy ezzel is alátámassza nevelő- és orvosi intézkedéseinek rendszerét és a maga (erköcsi) értékmentességét”.¹⁰ A dél-amerikai államok hasonlóan építették át büntetőjogukat az „új társadalomvédelem” elveinek alapján; ugyanilyen jelek mutatkoznak az USA-ban az „Adult Authority” intézményének bevezetésével.¹¹ Ezekben a törvényhozási aktusokban nem nehéz két hasonló törekvést felfedezni. Az egyik az, hogy teljesen kérdéssé teszik a bűnösség fogalmával együtt a büntetés jogosultságát is. A másik pedig az, hogy egyes empirista tudományok magabiztos tételeire támaszkodva, a bűnözés elleni harc új módszereit keresik. Lange a magabiztos empirikus tudományok alatt a pszichoanalízist, a behaviorizmust és a konstitucionális biológiát érti. A pszichoanalízis — nem állva meg a pszichiátria határainál — kidolgozta a maga büntetőjogi elméletét is. Ez az elnélet elveti a társadalomnak a büntetéshez való jogát. A pszichoanalízis tanítása szerint a bűnözőt a társadalom készlettel bűnözésre és őt bűnbakul felhasználva a mitológikus ősbűneselekményből (Oedipus apagyilkossága) eredő bűnhődés utáni vágyát éli ki. A behaviorizmus lényegében hasonló következtetésre jut a büntetéssel és a büntetőjogi normákkal kapcsolatban. Alfred Kinsey elméletében — Freudhoz hasonlóan — a kulturális és szociális jelenségek negatív hangsúlyt kapnak. A társadalmi normák funkciója szerinte is az „elnyomás”, az „erőszak” stb. Míg a pszichoanalízis azért követeli a büntetés kiküszöbölését, hogy a preexisztenciális büntudatból eredő bűnhődés utáni vágy, mint a bűnözés oka felszámolható legyen, addig a behaviorizmus az elnyomó normák felszámolását tartja szükségesnek. A behaviorizmus szerint a normákat a ténylegesen alakuló magatartásokhoz kell igazítani és ezzel a norma fogalmát teljes mértékben mennyiségi faktorokra redukálja. A konstitucionális biológia képviselői szerint a

⁷ I. m. 357. p.

⁸ Vö. Szabó András—Viski László: Az „új társadalomvédelem” kriminálpolitikai mozgalma. (Jogtudományi Közlöny, 1960. 3. sz.)

⁹ I. m. 346. p.

¹⁰ I. m. 348. p.

¹¹ Ennek a lényege a büntetésvégrehajtási szervek teljes szabadsága a büntetési időtartam meghatározásában. A bíróság csak szabadságvesztésre ítél, annak tartamát meg nem határozva.

normákat a biológiai ismeretek szerint kell kialakítani. Schlegel szerint pedig a konstitucionális biológiának kell a büntetés értelmére üggyöntő választ adnia.

A reformiskolák kiindulási pontja különböző ugyan a bűncselekmény jelenségének magyarázatakor, azonban egységesek annak a radikális tételnek követelésében, hogy a büntetőjog helyébe a büntettek kezelésének rendszerét kell állítani.

Ezt követően Lange részletesen bírálja azokat a nézeteket, amelyek a büntetés céltanságát és célszerűtlenségét hangoztatják. Ez a bírálathoz alapjában véve helyes, amikor éle a reformiskolák azon törekvése ellen irányul, hogy a határozott tartamú és büntetellel arányos büntetéseket határozatlan tartamú és csak a célszerűsége épített biztonsági intézkedésekkel váltsák fel. Felfogásának gyengéi és korlátai akkor ütköznek ki, amikor az állam büntetési jogának elméleti alapjait érinti. Fritz Bauer szociáldemokrata kritikáját például, amely azon a tételre alapszik, hogy a bűncselekmény olyan magatartás, amelyet a hatalmat birtokló, tehát nézeteit kikényszeríteni tudó csoport veszélyesnek nyilvánít, azzal az érveléssel próbálja cáfolni, hogy az állam nem ura a jogoknak, hanem a jog szolgája, aminek következtében az elítélés nem hatalomra támaszkodó joga, hanem a jogból folyó erkölcsi kötelessége. A társadalmi-történelmi valósághoz közel álló nézetek cáfolatára az osztályok fölötti állam elmélete elégtelennek bizonyul. A büntetés intézményéhez való ragaszkodás nem is azért értékelhető pozitívan Lange szóban forgó munkájában, mintha az alapjául szolgáló — a jogról és államról szóló — általános elméleti felfogása helyes volna, hanem sokkal inkább azért, mert ez a jogállami koncepció ellenállást jelent a reformiskolák által kívánt reakciós biztonsági intézkedések rendszerével szemben. A Tervezet dualista jogkövetkezmény rendszerének védelme nem a legjobban sikerült része Lange munkájának. Természetesen ha két rossz közt kell választania, akkor inkább választja a kisebbik rosszat. Márpedig a dualista büntetési rendszer a büntetések és biztonsági intézkedések párhuzamosságával kisebb rosszat jelent, mint a biztonsági intézkedések monista rendszere. A biztonsági intézkedéseket bírálva, Lange meggondolkoztató érveket sorakoztat fel. Az érvelés erejét azonban lerontja, hogy a Tervezet adta dualista rendszerben végül is elfogadhatónak tartja a megelőzően bírált biztonsági intézkedéseket. Véleménye szerint a biztonsági intézkedések kizárólagos rendszerének — a tetteskezelés egyedül célszerűsége tekintetű intézkedéseinek — bevezetése egyet jelent azzal, hogy a büntetőjogot megfosztjuk az értékrendtől. Ilyen érték például az emberi szabadság. A nyugati országokban ma a jövőbeli magatartás valószínű irányának meghatározására több prognózis-rendszerrel dolgoztak ki. Ezekben a rendszerekben a cselekmény momentuma olyannyira háttérbe szorul, hogy nem is a visszaesés és a visszaesők elleni küzdelemről van szó, hanem sokkal inkább a — prognózis-rendszerként változó — rossz pontszámot elért személyek elleni küzdelemről. „Ezen a ponton válik nyilvánvalóvá — mondja Lange —, hogy a büntetés intézményének és gondolatának feladásával milyen sokat veszítünk a jogállami garanciákból.” Egyébként is: ma még hiányoznak az ahhoz szükséges biztos ismeretek, hogy egy ember egész életét megítélés alá vonjuk. Amerikai és német szerzők éppen az utóbbi években mutatták ki, hogy a különböző prognózis modellek „jó és rossz pont” rendszerében mennyi hibaforrás található.¹² A prognózisok a tudományos lehetőségek túlbecsüléséből származnak. A prognózison alapuló célszerű kezelés korlátlan tartamú intézkedései nemesak megbízhatatlanok — az alapul szolgáló prognózis hibaforrásai miatt —, hanem jogállami szempontból egyenesen megengedhetetlenek. Az Amerikai Egyesült Államok példája meggyőzően mutatja, hogy ez a rendszer hova vezethet. A büntetés gondolatát felváltó tetteskezelés gondolata logikusan jutott el az elítéltekkel való korlátlan rendelkezés rendszeréhez (disposition of the prisoner). A „kezelés” intézménye a maga pusztán célszerűsége tekintetű rendszerével megfosztja a tettest minden védekezési lehetőségétől. A tettes kényszerkezelés tárgyává válik, tárgyává lesz egy „személyiség adajustálásnak”. „Egy olyan rendszernek, amelyben az ember teljes mértékben tárgyává válik, tudományos alapjai is elhízázottak.”¹³

Lange ezen a ponton is felhívja a figyelmet a szovjet büntetőjog fejlődésének mai irányára, amelyből a nyugati világ jogászainak is tanulniuk kell. Utal Froy közismert kritikájára, melyet az új társadalomvédelem kriminálpolitikai mozgalmával szemben gyakorolt. Ennek a kritikának lényege az, hogy a tettes személyiségére építő rendszer logikusan jut el a nullum crimen sine lege elvének feladásához. Mint ismeretes — mondja

¹² *Leferenz*: Die Kriminalprognose (Kriminalpolitische Gegenwartsfragen. 1959.) és Zur Problematik der kriminologischen Prognose. (Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 1956. 2. Heft.)

¹³ I. m. 355. p.

Lange — ezt az elvet az amerikai büntetőjog a fiatalokúakkal szemben már régen feladta. A delinquency fogalmában a büntettek mellett földóttak minden „szabálytalan viselkedést”. Lange összefoglalóan a következőket állapítja meg: „Ha a tettest, bár bűnös, de nem felelős szubjektumnak tartjuk és ezzel a fölfogással nem a társadalmi folyamatok partnerének fogjuk fel, hanem szabadsággal nem rendelkező betegnek, akinek állapota kezelést kíván, — akkor a tettes személyes szabadságának korlátozása szabály szerint hosszabb lesz, mint az egyébként rá kiszabható és bűnösségével arányos büntetés volna. A büntetés azonban — szomben a tetteskezeléssel — a maga természeténél fogva az általunk érinthetetlennek tartott emberi jogok határain belül marad.”¹⁴

4. Lange részletesen foglalkozik azokkal az intézkedésekkel, amelyeket a radikális reformerek orvosi-, gyógyító intézkedésként bevezetni akarnak és amelyek véleménye szerint nem egyszerűen a tettes személyes szabadságát korlátoznák, hanem a személyiség fizikai alapjait támadják, zúzzák szét vagy legalább is sértik.

Ilyen intézkedés például az alkoholisták gyógyszeres kezelése mindaddig, amíg ki nem alakul az alkohol ízeletétől beálló „rosszulléti reflex”. Ez az intézkedés nem más — mondja Lange —, „mint az ember pavlovi kutyaként való kezelése”. Mások helyeslően veszik tudomásul a lelki zavar biokémiai kezelését. Ez mint gyógymód helyeselhető a pszichiátria keretei között, azonban ennek határain túl a jellemmel való kémiai manipulációk veszélyét rejti magában. A kasztráció és a hormonális kezelés hívei — ezeket a módszereket a nemi büntettek egyedül üdvözítő felszámolási eszközeként tartva — helytelenítik az olyan magatartások büntető nyilvánítását, amelyek véleményük szerint a jövőbeli tudományos fejlődés eredményeként biokémiai úton megelőzhetőek. A svéd és az amerikai törvényben a kasztrációhoz szükséges ugyan a tettes beleegyezése, azonban elképzelhető-e a beleegyezés önkéntessége a hipersexualis büntettekénél? A leuktómia és topektómia (a nagyfélétekék bizonyos lebenyeinek vagy részeinek sebészi átvágása) csábító kilátás azoknak, akik csak a büntett leküzdés hatékonyságát tartják szem előtt. „Ez a módszer azonban egy totalitárius rendszert abba a helyzetbe hozhat, hogy az emberekből politikai háziállatot és mindenre kapható útítársakat csináljon. Egy demokratikus állam azonban ilyen eszközökhöz nem nyúlhat, még a büntettes-leküzdés hatásosságának érdekében sem.”¹⁵ Az ember testi, lelki és szellemi szabstancijával manipuláló, egyediségét visszavonhatóanul megváltoztató módszerek lehetnek ugyan hatékonyak, azonban megengedhetetlenek. Nem kezelhetjük a tettest tárgyként, akiből az említett eszközökkel más embert faragunk, hanem fenn kell tartanunk a büntetés intézményét, amelynek alapgon dolata mindig az volt, hogy eljuttassuk a büntettest önmaga megváltoztatásához. Az említett módszerek mögött elképzelésként nem a személyiség ideálja áll, hanem a társadalmi folyamatok „alkalmazkodott résztvevője”. Ezeknek az intézkedéseknek célja ugyanis a társadalmi alkalmazkodás kikényszerítése, amely nincs semmi tekintettel az individuum érdekeire. Lange ebben az értelemben bírálja a Glueck házaspár büntetőjogi reformprogramját, kijelentve, hogy ezek megvalósításának eredménye: a személyiség megszűnése, én-idegenné válása. „Olyan büntetőjogi program ez, amelyik mindent a büntettesért csinál, azonban semmitsem vele vagy általa.”¹⁶

Lange a klasszikus garanciák védelmében arra az álláspontra helyezkedik, hogy a jognak a külső magatartást kell irányítania. Az ellenkező fölfogás ugyanis azzal a nem kívánatos következménnyel jár, ami David Riesmann fölfogásából esendül ki: „Az alkalmazkodást nem az jelenti, hogy az ember külső magatartása megfelel a társadalmi normáknak, hanem az, hogy jellemstruktúrája felel meg a normáknak. Az az ember, akinek jelleme megfelel kora és helyzete követelményeinek, még akkor is alkalmazkodottnak tekinthető, ha hibákat követ el, vagy olyan dolgokat művel, amik nem felelnek meg a vele szemben támasztott elvárásnak. Az alkalmazkodottság fogalma ezek szerint a szociálpszichológiai alkalmatosságot jelenti és nem az értékelés értelmében vett megfelelést.”¹⁷ Lange helyesen fűzi hozzá ehhez a fölfogáshoz, hogy ennek értelmében az alkalmazkodás a társadalmi komformitást jelenti, az arra való törekvést, hogy ne egyszerűen a magatartásom, hanem jellemem is olyan legyen, amit tőlem elvárnak. A radikális reformerek követelményeinek veszélye ezek szerint mindenekelőtt az, hogy többé nem a személyiség autonómiájára építenek, hanem belőle teljesen kiszolgáltatott embert csinálnak, akinek szellemi, lelki és testi életébe — a kívánatos reszocializálás

¹⁴ I. m. 357—358. p.

¹⁵ I. m. 358—359. p.

¹⁶ I. m. 360. p.

¹⁷ I. m. 360. p.

érdekében — mélyen belenyúlnak. Lange véleménye szerint a reszocializálásnak a személyiség autonóm erőit kell fejlesztenie és nem a pusztán „komformista alkalmazkodást” elősegítenie.

A személyiség autonóm erőit fejlesztő reszocializálás nem érhető el a biztonsági intézkedések révén, amelyek a tettet figyelembe sem veszik. Reszocializálás csak a cselekményen keresztül, a büntett fölé való emelkedés, attól való belső elhatárolódás révén érhető el. Ennek elősegítésé nemcsak a büntetvégrehajtás feladata, hanem a bírói elftélésnek is, amit azonban a radikális reformerek a szakértő bizottságok révén felszámolni kívánnak. Minden más út csak felelőtlenségre nevel, arra készítet, hogy a büntetéseket magukat „betegnek” vagy „bűnbaknak” tekintsék, de nem cselekményért felelős személynek. „Mindez azt bizonyítja, hogy a büntetőjog reformja többet jelent a hagyományok egyszerű felszámolásánál és annál, hogy a tudományos ismereteknek megadjuk az őket megillető helyet. Egy ördögi körrel állunk itt ugyanis szembe. A büntettek lokúdlésére alkalmas minden technikai eszközért a jogállami garanciákkal kell megfizetnünk és olyan javakkal, amelyek sérthetetlenek.”¹⁸

Lange helyes fejtegetéseinek konklúzióit nem vonja le teljes következetességgel, mert akkor nemcsak a radikális reformerek törekvéseit, hanem a német Tervezet „személyiségadekvát” biztonsági intézkedéseit is bíráltnia kellene. Lange ezt elmulasztja, azonban azok a példák, amelyeket a radikális reformerek érvei ellen felhoz, alkalmasak arra, hogy pótolják a Tervezet bírálatát. Lange ugyanis helyesen hivatkozik arra, hogy azokban az országokban, ahol a sürgetett intézkedések megvalósultak, ott az új intézkedések nem bizonyultak hatásos eszköznek a kriminalitás ellen. A radikális reformerek számára az eredményesség az egyedül irányadó mérce. „A kriminálstatisztika azonban azt bizonyítja, hogy éppen azokban az országokban, ahol már évtizedekkel ezelőtt helyettesítették a büntetőjogot igazgatási, pedagógiai és orvosi kezeléssel, a bűnözés különösen szorítászókó módon növekszik. A radikális reformmozgalom a büntetőjog hátterbe szorításával nem hozták meg a bűnözés területén az őket igazolni hivatott jobb eredményeket, és igen távol állnak attól, hogy ilyen eredményeket egyáltalán produkálhasanak.”¹⁹

Lange véleménye szerint a radikális elméleti programokban való csalódlásnak megvannak a maga szükségszerű alapjai. A radikális reformerek elvetik a generális prevenciót, és csak a reszocializálást tartják szem előtt. Úgy gondolják, hogy a generális prevenció egyik következménye, mellékterméke a speciális prevenció megvalósulásának. Ezt az álláspontjukat az emberi természet realitására való hivatkozással vélik alátámasztani. A kérdés azonban az, hogy mi az emberi természet realitása? Az erre adott radikális reformer válasz alapvető hibája az, hogy a XIX. század természettudománya által szolgáltatott emberkép lebeg még ma is a szemük előtt. A természettudományokból átvett formulák alapján az embert az öröklés és a környezet produktumának tekintik, és a vita eme két tényező közötti mennyiségi viszony körül forog már a múlt század óta. A mai radikális reformerek érvei lényegében ugyanazok, mint Lombroso és Ferri érvei voltak. Ennek megállapítása után tér vissza Lange annak az alapkérdésnek a megválaszolására, hogy miért nem lehet a mai kriminológia eredményeire alapozva átépíteni az egész büntetőjogot.

5. A radikális reformereknek a büntetőjog felszámolására való törekvése a XIX. század rekvizitumának tűnik, amelyre a XX. században már nem lehet alapozni a büntetőjog reformját. Nem helyálló érv ugyanis az, hogy a radikális reformerek a legújabb tudományos eredményekre támaszkodnak, mert hiszen a mélypszichológia és a pozitivistista szociológia tudománya a XIX. század természettudományos emberképére épül, történelmileg újnak tehát nem tekinthető. A büntetőjog mai reformját nem lehet az emberi természetről alkotott múlt századbeli elképzelésekre épülő kriminológiára alapozni.

A mélypszichológia és a pozitivistista szociológia szerint az ember az öröklés vagy a környezet produktuma. Ennek a tételnek két előfeltétele van. „Az egyik az, hogy az ember cselekvése a végsőkig determinált. A másik pedig az, hogy a környezet — és így mindenekelőtt a társadalom a maga követelményeivel — az emberrel mereven szemben áll, tőle élesen elhatárolt”. Ez az utóbbi felfogás különösen élesen jut kifejezésre a pszichoanalitikus tanításban, ahol is a Super-Ego mereven szemben áll az ÉN-nel és ellenállhatatlan nyomásával deformálja, traumatizálja az embert. Mindkét alaptétel azon a hiedelmen nyugszik egyébként, hogy egyedül a természettudományos módszer minősül

¹⁸ I. m. 361. p.

¹⁹ I. m. 362. p.

tudományos módszernek. Ez egyet jelent a kauzális determinizmus elfogadásával. Ma már kérdéses, hogy ezek a tudományos premisszák helytállóak-e. Ezt a kérdést azonban a mai kriminológia fel sem teszi, holott a természettudományok — amik állítólag alapjául szolgálnak — már régen feltehték.

A mai természettudományokban — mondja Lange — megdőlt a kauzalitás egyeduralma. Ezt pedig az emberi természetre való kutatásoknál mellőzni nem lehet. „Ma már paradoxonnak hat egy olyan világkép, amely az atomnak és a hulló kőnek elismeri a kauzalitástól független szabad mozgásterét, de ezt az embertől megtagadja. Az abszolút determinizmus természettudományosan megalapozott nézet volt, melyet azonban magának a természettudománynak a fejlődése cáfol meg.”²⁰

Lange jó érzékkel tapintja ki a radikális reformerek kriminológiai nézeteinek természettudományos gyengéit, azonban jellegzetes módon a természettudományos indeterminizmus oldaláról támadja őket. A döntő érv szerinte a radikális reformerek kriminológiai nézetei ellen az a pozitív ismeretanyag, amelyet a modern antropológia nyújt az ember természetéről és a filozófiai antropológia (antropológiai szociológia) által feltárt adatok a jog természetéről.

W. J. Revers az utolsó évtized örökléstani, pszichiátriai, antropológiai kutatásai-ból azt a következtetést vonta le, hogy „a környezet és az öröklés szerepére vonatkozó alternatív kérdésfeltevés csak a probléma egy részét ragadta meg és hogy emellett a két faktor mellett maga az egyén a döntő tényező, az ember személyisége annak produkta, amit ő maga alkot öröklött adottságai és környezeti adottságai alapján.”²¹ A Revers által vázolt emberkép változásai azonban ennél mélyebbek. Portmann, svájci antropológus ugyanis szembeszállva a darvinizmus és a neodarvinizmus tanaival, tények elemzése alapján mutatta állítólag ki, hogy téves és hibás szemlélet az embert fejlett emlősként kezelni. „Az ember mintegy nyitott világú lény, akinek már biológiailag megszabott feladata a személyiség és a szociális szféra kialakítása, és akinek létében így már fizikailag felállított feladata a „Sollen” elérése.”²² Portmann az „emberi létforma sajátosságát” azzal jellemzi, hogy „az ember a szabadságot választhatja; a választásban azzá lesz, amivé válhat. A választás egyébként lehet helyes vagy helytelen, az élet pedig szerencsés vagy elhibázott. A fontos azonban az, hogy a döntésekben — minden más kötöttség mellett — a szabadságnak fontos helye van.”²³ Lange meglepődéssel állapítja meg, hogy az ember szabadságáról adott ez az indeterminista kép, melyet egy antropológus a természettudomány eszközeivel ad, messzemenően egybeesik azzal, amit a német filozófiai antropológiában Scheler, Plessner és Gehlen adott. Az ember természetéről adott képhez még hozzátartozik a szociológiában kibontakozó új irányzat is, amely a társadalmi csoportok természetét vizsgálja. Ezek a csoportok ugyanis olyan alapjelenségek, „amilyenek nélkül az ember már az ősidőben sem létezhetett, nevezetesen intézmények (család, házasság, papság, bírák és orvosok). Ezekhez az intézményekhez tartozik a jog is.”²⁴ Ezeknek a kutatásoknak kapesán válik érzékelhetővé a jog „végső értelme: az emberi együttlélés folyamatosságának és feltételeinek biztosítása. A büntetés itt az életrend megsértésének kiegyenlítéseként lép fel.”²⁵

A radikális reformerek jogellenességével és „mozaikszerű” emberképével kapcsolatban Lange így foglalja össze a modern empirikus kutatások eredményeit: „Az ősembertől napjainkig az ember nem elhet másként, csak intézményekben. Ezek elve meghatározzák és formálják. A régi igazságot, hogy az ember zoon politikon, az új empirikus kutatások magasabb szinten igazolják. Az emberről alkotott kép újra egységessé válik, miután az individuum és tömeg, az Ego és Super-Ego dialektikájában szét hullott. Az emberkép pozitivistá megghamisítását és leegyszerűsítését a mai német szociológia messzemenően meghaladta.”²⁶

Az emberkép ilyen megváltozása mellett, ami a pozitivistá irányzatok determinizmusával szemben újra igazolni kívánja az emberi választás és akarat indetermináltságát, Lange különösen fontosnak tartja a jogról alkotott új, „empirikusan alátámasz-

²⁰ I. m. 365—366. p.

²¹ I. m. 367. p.

²² I. m. 367. p.

²³ Portmann: Biologische Fragmente zu einer Lehre vom Menschen (2. Aufl. 1953. Hamburg) c. kötetben „Zoologie und das neue Bild des Menschen” c. alatt.

²⁴ I. m. 368. p.

²⁵ I. m. 368. p.

²⁶ I. m. 368. p.

és lelki egység, akinek számára a létfilozófia újból visszaadta lényeges tulajdonságként a szabadságot, a választás és döntés szabadságát”.³⁸ A pozitívizmus alapján nem lehet reszocializálni, mert felelősséget nem követelhetünk beteggé, neurotikussá vagy bűnbakká kikiáltott emberektől. Egyébként ez a „büntetés helyett kezelni és nevelni” divatos jelszónak belső ellentmondása is: a normák szükségességének elismerése nélkül nem lehet reszocializálni. Ezt helyesen ismerte fel W. Frankl bécsi pszichiáter, aki szerint a neurotikusok gyógyítását az egyéni felelősségre nevelésre kell építeni, mivel erre éppen maguk a neurotikusok szorulnak rá.”³⁹

Lange művének befejező részében rámutat annak a reakciónak veszélyeire, melyet a radikális reformerek gyakorlata váltott ki és aminek eredményeként egyre szélesebb körben kezdett tért hódítani a szigorú nevelés és szigorú büntetés gondolata.

A jog természetére és az ember természetére vonatkozó fejtegetéseiből Lange azt a következtetést vonja le, hogy nem a büntetőjogot kell kriminológiai alapokra helyezni, hanem a kriminológiát kell a büntetőjog alapjára építeni. Ez mindenekelőtt azt követeli meg a kriminológiától, hogy vegye figyelembe a jognak, mint intézménynek és mint belső normának a természetét. A mai kriminológiának, ha rá akar szolgálni a realista jelzőre, el kell ismernie, hogy „a jog intézményi funkciója kezdettől fogva bizonyítható alapja az ember biológiai és társadalmi létének”.⁴⁰

R. Lange munkája figyelemre méltó neoklasszikus büntetőjogi munka. Érdeme mindenekelőtt az, hogy bemutatja a radikális burzsoá büntetőjogi iskolák tudománytalanságát vagy legalábbis túlhaladott elméleti alapjait. Ezzel jó szolgálatot tesz a jogi garanciák védelmének, melyet radikális reformerek a bűnözés elleni harc „dejuridikációjával” kiküszöbölni igyekeznek. Felfogásának gyengéit summázva, csak az alábbiakra utalunk: a jognak és az elemi együttlései normáknak azonosítása, az állam és jog viszonyának hamis beállítása, indeterminizmus az emberi magatartás természetére vonatkozó fejtegetéseknél és az akaratszabadság eszméjének fenntartása. Lange munkájának érdemét kriminálpolitikai irányában: a burzsoá demokratikus szabadságjogok és ezek büntetőjogi garanciáinak védelmében kell látnunk.

³⁸ I. m. 377—378. p.

³⁹ I. m. 378. p.

⁴⁰ I. m. 381. p.